

Forfatter: Falster, Christian

Titel: Satirer, 1720-42

Citation: Falster, Christian: "Satirer, 1720-42", i Falster, Christian: *Satirer, 1720-42*, udg. af Aage Schiøttz-Christensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzel, 1982, s. 115. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-falster05-shoot-idm140600519211360/facsimile.pdf> (tilgået 18. april 2024)

Anvendt udgave: Satirer, 1720-42

D. - 10,7 læn] Lehn E, F. - 17,1 Veltiurdig] Velbyrdig C, D, E, F. - 23,2 sit] sin C, D, E, F. - 24,1 Sterfbo] Sterbo B, C Stervbo D, E, F. - 24,7 Kiste-Log] Kiste-Laag C, D, E, F. - 26,2 Sligt] Slig B, C, D, E, F. - 26,5 Anticyras] Anticyram E, F. - 26,6 Indbilding] Indbildning B, C, D, E, F. - 35,1 selsom] selsonit E, F. - 37,3 med] ved C, D, E, F. - 40,6 slaes] slaes F, F. - 42,7 da] de B, C, D, F, F. - 46,3 helser] hilser E, F. - 48,6 laugt] langt B, C, D, F, F. - 50,1 længe] lange B, C. - 51,5 ingen] anden C, D, E. - 55,1 piiser] priiser B, priser C, D, F, F. - 55,7 derpaa] der paa F. - 59,8 Skærme] Samme D. - 60,2 Ham] Hand D. - 60,6 høyre] høye D. - 63,8 Fædres] Fæders C. - 64,7 af Aar] hvert Aar B, C, D. - 66,3 en anden] den anden C, D, E, F.

Noter og oplysninger

Om det stærkere politiske engagement i denne satire samt om samarbejdet med Chr. Rantzau henvises til indledningen s. 38ff.

Det skal her gentages, at det er Frederik d. 4.s rangforordning af 11. febr. 1717, der er baggrunden for denne satire som for Holbergs »Den honette Ambition«. Men da komedien først blev trykt 1731 og først spillet 1747, har samtiden kun kendt Falsters kritik af rangsygen - ikke Holbergs.

Titlen: u-tidig] ubetimelig; urimelig, malplaceret.

1,1: *en Pbilosophisk Tvang]* med henvisning til Bordings: »At jeg saa Pythagorisk gaar - som var jeg uden Tunge ...« forstår Vilh. Andersen »Philosophisk Tvang« som den *disciplina Pythagorea*, d.v.s. den tavshed, der var påbudt pythagoræerne som indviede (Ill.da.Litt.Hist., II, s. 166). Der kan dog også henvises til, at efter alm. sprogbrug betvinger man sit lavere jeg ved hjælp af filosofi; men naturen kan gå over optugtelsen! - 1,5: *Diogene]* den græske filosof (4. årh. f.Kr.), der på forskellig vis demon-

116 *Den U-tidige Rang-Syge*

- strerede sin sejr over livsbegæret, bl.a. ved at tage bolig i en tønde. – 1,6: *Pharisæer*] disse skinhellige skriftkløge forstod at indrette sig, idet de kun i ord pålagde sig den filosofiske tvang. – 1,7: *Empedocles*] græsk filosof (ca. 483-423 f.Kr.). I et bevaret fragment fremstiller han sig som gudernes ligemand, når han kranset med bånd og blomster drager ind i en by og da modtages af skarer, der trænger sig om ham i forventning om spådomme og helbredeiser. – 1,8: *høne Zebedæer*] apostlene Jakob og Johannes, sønner af fiskeren Zebedæos. – Med deres billigelse bad deres moder Jesus om, at han i sit rige ville give dem plads ved sin højre og venstre side (Mattæus 20, 20-21).
- 2,1: *St. Povel*] i brevet til romerne (15, 15 ff.) hævder Paulus sin ret til at formane dem. – 2,4: *sin Næste forekommer*] drager omsorg for sin næste, før denne har bedt om det. – 2,5: *Pompeji*] genitiv af *Pompejus*, den romerske fejtherre og statsmand (106-48 f.Kr.), der rivaliserede med Cæsar og blev overvundet af ham. – 2,6: *Symbolum*] løsen, devise, valgsprog. – Da et bestemt sådant ikke foreligger, tænker Falster vel på bekendte replikker af Pompejus, som Plutark har opbevaret som vidnesbyrd om hans magtsyge og selvtilid, f.eks. »Der er flere, der tilbøder den stigende sol end den synkende« eller »Hvor som helst jeg stamper i jorden i Italien, springer der legioner op!«.
- 3,2: *Gid pokker Penge skaane*] rang og titler kunne købes. I 1715 bekendtgjorde kongen, at man mod en rekognition, d.e. en erkendtlighed, kunne »købe Expectancer, Bestillinger, Charger og Titler« (Edv. Holm, II, s. 151). – 3,7: *Lands Ting*] domstol, svarende til vor nuværende landsret. – I Danske Lov (1-8-3) påbydes det, at domstolene skal føre en protokol over alle dokumenter vedrørende ejendoms- og pengetransaktioner.
- 4,2: *en tredve Dukater*] se Indledn. s. 42. – 4,8: *Fiser*] efter

fr. *mouche* (= flue) bruges *flue* som betegnelse for en slags skønhedsplastre.

- 5,3-4: *At Præst og andre o.s.v.* [...] efter gældende forhold måtte rektoren vige for sognepræsten. Det har krænkert Falster ud fra de ideer, han havde om skolegerningens betydning, og i discursen »Om Skole-Standens Rang« (*Amoenitates*, 2. part, XXIV) tager han fyndigt til orde for, at rektoren burde have gang og sæde over præst og provst. I denne satires str. 29-30 viser han, at dette ikke er ærcsyge, men tværtimod god filosofi. – 5,5: *At jeg har Tiener bag min Stool*] se note til *Leve-Regler*, str. 44,7-8.
- 6,5-6: *Client ... Patroner*] se note til *Leve-Regler*, str. 37,1.
- 7,2: *Basse*] pasha. – 7,3: *Carakter*] rang, titel. – 7,4: *den sidste Classe*] den endnu eksisterende rangorden består af klasser, der fra nr. 1 som den fineste går trinvis nedad til den sidste og mindst fornemme.
- 8,4: *og for hands Penge*] ordet *for* er ikke præposition, men konjunktion af samme betydning som *fordi*. – 8,4-5: *døbte ham med et andet Navn*] borgerlige, der blev adlet, kunne enten beholde deres eget navn (Kingo, Holberg) eller få tildelt et nyt, hvis deres borgerlige navn var et af de fadersnavne på *-sen*, der endau skiftede fra generation til generation og derfor var uegnede som familienavne (Poul Vendelbo *Løvenørn*, f. Thomsen, Henrik *Hjelmstjerne*, f. Heinrichsen).
- 9,5: *Clerici*] gejstlige: gejstligheden som stand. – 9,6: *Bonde og Soldater*] kun bønderne havde værnepligt. – 9,7-8: *Cammer ... Cancelli ... Commisarater*] administrative organer svarende til vore ministerier.
- 9,5-6: *Vor Borger eller Clerici*. – *Vor Bonde og Soldater*] De for Falster usædvanlige inkongruenser frister til den konjektur, at *Vor* skal ændres til *For*.
Der ved slap man for inkongruenserne og fik tillige en klarere fremstilling af Falsters samfundssyn.

118 *Den U-tidige Rang-Syge*

Efter hans begreber kan man kun tjene kongen og ingen anden. Men gør man det, tjener man netop derved *for* den ham betroede og ham undergivne samfundstotalitet, repræsenteret af de fire stænder: adel, gejstlighed, borger og bonde. De tre sidste nævnes udtrykkelig (Clerici, Borger, Bonde), og den første (adelen) er til stede som det positive modstykke til ironien over den ufortjente ophøjelse i form af en basisforestilling om den dygtige og retsindige borgerlige embedsmand, der som velfortjent løn får en rang og derved bliver ligestillet med fødselsadelen (der ifølge Falster ofte nok har brudt harmonien ved at kompromittere sig som samfundets høje, se f.eks. *Leve-Regler*, str. 31 ff.).

I str. 56 billiger Falster netop en sådan veltjencende borgers optagelse i rangklasserne. Når den pågældende her siges at »tjene Land og Rüge«, således at hans pande tit er våd af sved »For mig og mine Liige«, synes sammenhængen og navnlig brugen af ordet *for* at bestyrke den konjektur, at *Vor* i de to anførte linjer af nærv. str. 9 er en fejl, der fra førstetrykket har forplantet sig til de øvrige, men som måske burde rettes til *For*.

10,1: *Lem*] er hos Falster altid fælleskøn. – 10,4: *bryster*] nu: *bryster sig*. – 10,7-8: *Slesvigs Len med Danmark forenet*] det ansås for en betydningsfuld bedrift, da Frederik d. 4. i 1721 fik gennemført, at Slesvig blev indlemmet i den danske konges direkte besiddelser.

11,6: *Som Junker udi Polen*] den polske adel hævdede sin ret til at vælge konge ud af egen midte.

12,2: *Kjeldermand*] en mand, der bor og driver virksomhed i en kælder – her som hører. – 12,7: *Liveri og Karos*] den liberiklædte tjener og vognen var statussymboler.

13,4: *Karm*] lukket vogn, karet. – 13,5-7: *Monsieur* – *MONSIEUR*] i »Den honette Ambition« (III, 2) vil Jeronimus ikke bortgifte sin datter til en mand, der »er kun slet og ret *Monsieur*«.

- 15,2: *Opvartning*] klienten gør opvartning hos sin patron.
- 14,4: *Ved venstre Haand og Side*] pladsen til venstre for en anden var pladsen for den underordnede og ringere. Falster ironiserer over forholdet adskillige steder i sine discusser, og Holberg har ofte fat på det: som eksempel på herskende latterligheder anfører han således i sit første skæmte-digt, hvorledes man ser en mand drukne sig »for han ei sidde maa paa andres høire Haand«. – 14,7: *føre Fruer-Stat*] føre sig frem med den *stat*, d.e. fornemhed, pragt, stads, der tilkommer en frue.
- 16,6: *Luse-Torvet*] loppetorvet. Vareudbudet beskrives *Doll-Huus*, str. 26. – 16,6: *palter*] pjalter.
- 17,1: *Velbyrdig*] velbyrdig. – I gammeldansk og senere ortografi forekommer en af visse lydforhold fremkaldt vekslen af *tu* og *y*. – 17,4: *Titel-Breve*] de pågældende havde fået *brev* på deres titel, d.v.s. bevilling ved officielt dokument. – 17,7: *Koppskat*] en skat af lige størrelse på hvert hoved (ty. *kopf*). – Først 1764 blev en rangskat indført.
- 18,7: *Tremarks Mand*] æreløs person. – Efter de gamle landskabslove var den, der var blevet idømt tremarksbod, også dermed dømt fra sin ære.
- 19,5: *at*] for at. – 19,8: *Herre-Ritualen*] den for standspersoner gældende etikette.
- 22,4: *Og Forklæd kysse siden*] Werlauff anfører (s. 31) en håndbog for danselærere fra 1742, efter hvilken kys på kjolen eller skørtet var en hylding, der tilkom damer af høj stand. I »Den polit. Kandest.« kysser rådsherreinderne Geske – borgmesterfruen! – på forklædet. – 22,6: *At føre 16 Aner*] tallet angiver antallet af tipoldeforældre. Til ret adel krævedes, at alle i denne generation som i hver af de følgende tre, d.v.s. til og med forældrene, var adelige. – 22,8: *Courtisaner*] se note til *Onid. Opt.*, str. 41,8. – Ved at indlade sig med tilbedere kan hustruen forsyne sin mand med den bredskyggede *bat*, der gjaldt som hanrejens kendetegn.

120 *Dend U-tidige Rang-Syge*

- 23,8: *Slutteriet*] fængsel, spec. gældsfængsel.
- 24,1: *Sterfbo*] dødsbo (første led beslægtet med ty. *sterben*). – 24,5-6: *Saa staar mit Lys* o.s.v. . .] det var en borgerlig ambition at lade hengå så lang tid som mulig mellem dødsfald og begravelse. – 24,7: *Kiste-Log*] kistelaag. – I regnskab over udgifterne ved en begravelse 1719 (O. Nielsen, s. 184) figurerer denne post: »For Gravskriften paa Kisten 5 Rd., 1 Mk.«.
- 25,1-3: *Phantasi ... Philosophi*] d.e. det dårligere og det bedre jeg. Det sidste begynder nu at hale den line ind, som det første har løbet ud.
- 26,1: *min Rector Seneca*] digteren gør sig til discipel af filosofen *Seneca* (f. nogle år f.Kr. – d. år 65 e.Kr.), der hyldede den strenge stoiske livsopfattelse, men blev anklaget for, at han ikke selv efterlevede den. – 26,5: *til Anticyras*] i det klassiske Grækenland var *Anticyra* navnet på to byer og en ø, på hvilke tre steder der voksede nysærod (*Helleborus*), som antoges at kunne helbrede sindssvaghed. I overensstemmelse med vendingen *mitt Anticyram* (= at sendes til Anticyra) er *Anticyras* her lat. akk. pl. (= Anticyra'erne). Se også varianterne!
- 27,3: *Jern*] brændejern. – Talemåden »at være brændt med eet jern« udsiger, at de to parter er lige slette og ikke har noget at lade hinanden høre. – 27,4: *Sejer-Værk*] sejerværk, d.e. ur, især større (bornholmer, tårnur). – 27,5-6: *anderledes ... anderledes*] på een måde – på en anden måde. – Det var en alm. talebrug at sammenligne et menneske, der var i uoverensstemmelse med sig selv, med et ur, hvis visere og slagværk ikke fulgte ad. – 27,7: *Hands Dyd*] hans grad af dyd, spørgsmålet om, hvor dydig han i virkeligheden var.
- 28,4: *Hufmod Vert i Stuen*] forfængeligheden kan skjule sig i hovmod over, at man ikke er forfængelig!
- 29,3: *Ammonius*] da historien med det afhuggede øre ikke

- har kunnet verificeres, er det uvist, hvilken Ammonius der sigtes til.
- 30,2: *indtaget*] se note til *Udenl. Reise*, str. 39,6. – 30,6: *stemplet Brev*] se note til str. 17,4.
- 31,2: *Hollandsk Tryk*] i det 17. årh. blomstrede bogtrykkerkunsten i Nederlandene, bl.a. med dynastiet *Elzevirerne* i Leyden (1592-1710). – 31,5: *Kaaber-Stykker*] kobberstik. – 31,6: *Spektakel*] under, vidunder (her naturligvis ironisk).
- 32,8: *Læge*] at Lukas var læge, oplyser Paulus i brevet til Kolossenserne (4, 14).
- 33,2: *Domitianus*] romersk kejser (81-96 ef. Kr.), der forlangte, at han officielt ville tituleres som *dominus et deus*, d.e. »Herre og Gud«. – 33,4: *Janus*] denne gud med forskelligartede funktioner fungerer her som godt rim.
- 34,2: *So med Sadel*] flere ordsprog bruger en *so med sadel* som udtryk for det disharmoniske og mælpacerede (Mau 9228 og 9229 samt s. 519). – 34,3: *fitted*] fedtet, klæbrigt, smudsigt.
- 35,4: *Poser*] sække o.lg. af groft og billigt stof.
- 36,3: *dantig*] bekvem, passende, skikket. – 36,7: *Bassus*] akk. af det lat. navn *Bassus*. I et epigram (V, 23) harcellerer Martial over en vis Bassus, der ved hjælp af flot påklædning søgte at snyde sig ind på de pladser i teatret, der var forbeholdt ridderne.
- 40,3: *fortryder*] forbitrer, ærgrer. – 40,5-8: *At de endog i Kirken kand v.s.v. ...*] herom findes mange vidnesbyrd, se Edv. Holm I, s. 307, samt Werlauff, s. 506.
- 41,3: *Paa Moden uden Klokkelyd*] medens det hørte til den normale borgerlige ambition at blive begravet med alle kirkeklokker i sving (se begravelsesregnskab, Oluf Nielsen s. 187 øverst), tyder nærv. sted på, at man i højere sociale lag har fundet det fornemmere med et mere asketisk ceremoniel i det akustiske som vel også i det øvrige, hvilket atter kunne være en lille – og risikofri –

122 *Dend U-tidige Rang-Syge*

indrømmelse til tidens almodiske tendenser i retning af fritænkeri.

42,4: *Skaberak*] pyntetæppe, der lagdes under ell. over og omkring sadlen. – 42,7: *da*] da derimod, medens derimod.

44,5: *Mogul*] benævnelsen på herskeren i et muhammedansk dynasti i Indien fra ca. 1500 til slutningen af det 18. årh. – Man erindrer den lille nisse, der kom til stor-moglen! – 44,5: *Gog*] fyrsten over det folk, der i de sidste dage vil styrte frem mod Israel, men da skal knuses af Herren selv (Ezekiels Bog, kap. 38 og 39).

45,4: *Perpektiv*] forstørrelsesglas.

46,2: *Meriter*] fortjenester. – 46,4: *begegner*] se note til *Leve-Regler*, str. 53,6. – 46,5: *Hand kysser paa sin egen Haand*] da denne gestus, som man foretog, før man rakte hånden frem, var et folkeligt udtryk for ærbødighed ell. taknemmelighed, må den her være revet ud af denne sammenhæng. Da det drejer sig om hovmodig afvisning af andre, skal udsagnets mening søges i dets negative modsætning: den pågældende kysser *ikke andre* på hånden, da han derved ville erklære sig for mindre end de. – 46,7: *Pater-Noster-Baand*] rosenkransen, som den katolske gejstlige vedholdende lod glide gennem fingrene.

47,3: *Contrafey*] billede, portræt, d.e. gengivelse på tryk af navn og titel. – 47,4: *dend, som trykker Bøger*] utvivlsomt *Joachim Wielandt* (1690-1730), bogtrykker og avisudgiver. »Der er ingen ny Fremtoning af periodisk udgivelse paa noget Omraade i Tiaaret 1720-30, uden at den er knyttet til hans Navn« (Stolpe: Dagspressen i Danmark, III, s. 1).

48,1: *fra Børs til Strand*] d.e. i Centrum, hvor mange færdedes. – I det *Stranden* dengang strakte sig langs hele den gamle havn lige fra Stormbroen til Holmens Bro, tænker Falster sikkert på det afsnit af den, der er nærmest ved Nicolaj Plads – altså det nuværende *Ved Stranden*. –

- 48,6: *laugt*] lavt – med ortografisk sammenblanding af gammel og ny form, som da *bage* var blevet til *bæve*, men skreves *bauge* (til hvilken skriveform der aldrig har svaret nogen udtaleform).
- 49,7: *Bret*] tavle til at skrive ell. regne på (jvf. regnebræt).
- 50,2: *Brevens Signet*] lakseglene med aftryk af de fornemme afsenderes signeter.
- 51,6: *foragted Lampe*] bibelsk udtryk for noget værdiløst (f.eks. Job 12, 5).
- 52,8: *Tænk, hvilke Herligheder!*] et ordspil, idet *Herligheder* også kan bruges tørt juridisk om de rettigheder, der er knyttet til en hovedgård.
- 53,1-8: *Tænk, om band havde fordum med o.s.v. ...*] der sigtes til beretningen i Apost. Gern. kap. 14 om, hvorledes Barnabas og Paulus blev antaget for guderne Zeus og Hermes (hos Falster med de tilsv. lat. navne), samt til udråbet i kap. 19: »Stor er Efesernes Artemis!» (hos Falster: Diana). – Var vor forfængelige mand ankommet, havde denne gudinde måttet *stige ud af Efesus!*
- 54,1-3: *Socrates ... Alcibiades*] samtaler mellem Sokrates og den for sin charme og sit uberegnelige overmod bekendte feltherre og politiker Alcibiades findes i Platons »Symposium« samt i de dialoger »Alcibiades I og II«, der på Falsters tid antoges som ægte Platonværker. Plutark fortæller, hvorledes Sokrates over for Alcibiades var »en mand, der afslørede hans sjæls skrøbelighed og kuode det tomme og tåbelige hovmod« (*Levnedsheskrivelser af Plutarch*, oversatte af Karl Hude, 1932, III, s. 164). –
- 54,6: *paa Landkort viste*] viste klart og uigendriveligt. – Eksistensen af udtrykket som alm. talemåde har ikke kunnet eftervises.
- 56,2: *af Stat*] titlen statsråd fik i Danmark den franske form *etatsråd*.
- 58,3: *Democritus*] græsk filosof fra 6. årh. f.Kr., som traditi-

- onen har gjort til den *leende* betragter af verdens gang, medens Heraklit blev den *grædende*.
- 59,2: *Medtiden mod Betrængte*] om Frederik d. 4.s ukritiske velvilje hedder det hos Edv. Holm (I, s. 133): »Andreas Hojer fortæller om ham, at han gjerne nobiliterede, hvem der ønskede det og paa nogen Maade fortjente det«. – *Medtiden*: medlidende. – 59,7: *Lurifax*] filur, gavtyv.
- 60,3: *Seyer-Æres*] hyldes som sejrherre, triumfator. – Ordet er dannet af Falster. – 60,4: *da*] da derimod, hvorimod. – 60,6: *Paa høyre Haand og Side*] se note til 14,4. – 60,8: *lide*] tåle, finde sig i, tillade.
- 61,1-3: *Gud ... Kejseren*] der sigtes til Jesu afgørelse af problemet om skattens mønt med ordene: »Så giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er« (Mattæus 22, 15-22).
- 62,5: *Brev*] se note til 17,4.
- 63,1: *holde rar*] anse for fin. – 63,7-8: *Slig Titel var jo Adelig o.s.v. ...*] i ældre tid tituleredes en adelsmand som »ærlig og velbyrdig«, jvf. Sganarel i »Melampe« (I, 3): »For 40 Aar siden hecd de største Mænd Ærlige og Velbyrdige ...«.
- 64,1: *En fin*] endelig, kort og godt (fr.). – 64,4: *Klid*] det affald af tomme skaller, som sigtes fra, når kornet males.
- 65,4: *Beleiring*] muligvis er det med i Falsters tanke, at de rettigheder, Københavns borgere fik tilstået som tak for deres indsats under belejringen og stormen 1658-59, var den første breche i adelens gamle privilegiumur (*Polstikens Danmarkshistorie*, VII, s. 495) – og dermed den smukke begyndelse til det, der siden skulle udarte til utidlig rangsyge!
- 67,1: *Hvad er det, at ...*] d.e. hvad vil det sige, at ... hvad er meningen med, at ... Således sikkert også *Ond. Opr.* 67,6. – 67,8: *Lykke*] tilskikkelse, skæbne – såvel god som ond.
- 68,1: *Imidlertid*] når, idet. – 68,2: *fortenke*] mistænke. – 68,7: *Ære-suge*] ang. formen *suge* se note til 17,1.